

Pressen och utlandet

Av Herbert Tingsten

En debatt har under de senaste veckorna förts om den svenska pressens sätt att skriva om förhållandena i främmande länder. Genom den kritik av exempelvis raspolitiken i Sydafrika och den franska politiken i fråga om Algeriet, som den svenska pressen och enskilda svenskar bedriver, skadas, säger man, våra relationer till vederbörande länder, och alldeles särskilt blir affärsförbindelserna lidande. Detta sker utan att något vinnes, ty ingen anledning finns att tro, att den svenska kritiken förmår framkalla förändringar i de kritiserades hållning, den retar och förbittrar men medför inga värdefulla reaktioner. Alltså bör kritiken, antyds det, mildras eller inställas.

Jag skall här söka dra fram några principiella synpunkter utan att stanna vid inläggen i den förda debatten. Blott ett par erinringar skall göras i mera direkt anslutning till denna debatt. På de håll, där man yrkar på återhållsamhet, framträder en tendens att argumentera på två skilda och i huvudsaken stridiga linjer. Dels riktar man sig mot överdrivna, ovederhäftiga och i ytterst grov form framförda kritiska uttalanden; det betonas att folk bör ha reda på vad de skriver om, att de inte bör stödja sig på felaktiga uppgifter eller enstaka episoder, att de hellre bör skriva måttfullt än förolämpande. På den punkten bör ingen ha något att invända. Dels förklaras mer eller mindre tydligt, att även i fråga om riktiga, men för det främmande landet obehagliga meddelanden och utifrån gängse svenska värderingar befogade angrepp pressen bör vara försiktig eller tystlåten för att inte irritera. Det är blott denna punkt i resonemangen, som har principiellt intresse.

På de håll, där man försvarar kritiken, förmärks en liknande glidning. Man bestrider, att svenska uttalanden kan ha någon nämnvärd betydelse för relationerna, särskilt affärsrelationerna, till de kritiserade länderna eller grupperna. Man hävdar tillika, att det är en plikt att upplysa allmänheten om vad som händer utomlands och att klandra det som är klandervärt.

Det är blott denna senare punkt i försvaret, som här skall beaktas och fullföljas.

Vad innebär den av alla godtagna pressfriheten i fråga om rätt och skyldighet att relatera

I förgrunden

och bedöma förhållanden och politiska åtgärder i det egna landet — denna kärnfråga har knappast berörts i debatten. Men ingen lär väl vara benägen att påstå, att pressen i sådana sammanhang bör förtiga vad den vet eller underlåta att angripa vad den finner olämpligt eller farligt. Vid varje val, för att ta det mest slående exemplet, påstår en stor del av pressen och en stor del av politikerna — liksom i andra fria länder — att regeringen är skadlig för landet, att den politik som förs undergräver vår ekonomi och vårt näringsliv över huvud. Detta hör till demokratins villkor. Naturligtvis kan det inte bestridas, att denna hårda opposition mot de styrande och deras verksamhet kan inge folk i utlandet uppfattningen, att vi är på fallrepet och att det är riskabelt att göra affärer med oss. Men vi utgår från att den fria kritikrätten är en omistlig del av folkstyrelsen och vi håller — av skäl som jag här inte behöver redovisa — på denna styrelseform. Så vitt jag vet anser ingen demokrat, att vi skall inskränka den svenska debatten av oro för att denna debatt minskar vårt anseende utomlands. Men den frihet att klandra, som anses värdefull när det gäller oss själva, ifrågasättes när det gäller andra folk.

En parallell med Sydafrika — möjlig även ifråga om många andra länder — kan här vara av värde. Sydafrika närmar sig i skilda hänseenden den totalitära statstypen, men där finns fortfarande ett betydande mått av press- och debattfrihet. Vad som skrivs hos oss om Sydafrika är knappast mera fördömande än vad som skrivs och sägs av patriotiska men mot raspolitiken förbittrade sydafrikaner. Sedan åtskilliga år sitter där emellertid en presskommission, som sysslar med dessa frågor och som särskilt anses inställd på att föreslå åtgärder för begränsning av kritikrätten — därför att kriti-

ken skadar Sydafrika utomlands. Leder utredningen till att debattfriheten starkt beskäres, är resterna av demokrati i Sydafrika likviderade. Men skall utlandet genom tystnad eller återhållsamhet rörande sydafrikanska förhållanden följa de linjer, som den sydafrikanska regeringen ännu inte velat eller vågat genomdriva i hemlandet? Det är, mildt sagt, en underlig tanke.

I debatten kring dessa spörsmål brukar man skämta om redaktören i en liten svensk tidning för längesedan, som sade sig vilja "säga Bismarck sanningen". Hur löjligt var det inte, det är undertonen, av den obetydliga svenske tidningsmannen att angripa Europas mäktigaste statsman? Varför leka David, då Goliat inte ens vet att man existerar?

Någon eftertanke synes göra det klart att den svenske redaktören handlade rätt, även om han uttryckte sig en smula komiskt. Den dag då tidningsmännen i små eller stora tidningar känner det löjligt eller farligt att säga Krustjev eller Eisenhower eller Adenauer — för att inte tala om Erlander — sanningen, är det illa ställt med svensk press och svensk debatt.

I fråga om de diktaturregimer, som hotar eller hotat vårt land, lär väl alla — utom i tider av överhängande fara — vara ense om att öppen kritik är nödvändig? Det är omöjligt att bekämpa nazism eller kommunism i Sverige utan att tala om vart dessa rörelser lett eller leder i de länder, där de haft eller har herraväldet. Eftergifter mot diktaturernas krav på välvilja och tystnad innebär, att demokratiens fiender på grund av sina främmande förbindelser når en fördel gentemot dem som stöder demokratin. Sådana eftergifter betyder att trycket utifrån blir allt starkare; vad som i dag anses vara korrekt blir i morgon klandervärt och till slut blir all kritik förstummad och alla missagliga nyheter undanstoppade.

Men vad tjänar det till att kritisera låt oss säga den sydafrikanska raspolitiken eller diktatorn på Cuba eller Ceylons nya lag om språkundervisning? Inte kommer den sydafrikanska nationalismen att ändra orientering, därför att svenska tidningar är upprörda osv.

För det första: frågan är fel ställd. Om pressen, som det heter i en Timesledare för över hundra år sedan, skall "upplysa folkets omdöme

och vädja till dess samvete", måste den meddela alla nyheter, som kan antas vara av allmänt intresse, och fördöma vad som anses fördömligt, var det än finns eller sker. En moralisk reaktion mot förtryck, grymhet och ofrihet, som tystnar inför vissa länder och är öppen inför andra, ter sig förljugen och därför värdelös. För att bevara en aktiv opinion, för att bevara våra egna känslor för gott och ont, är det nödvändigt att generellt uppträda mot övergrepp och orättvisor, vare sig de ligger nära eller fjärran. Det har varit en ära för västerländsk kultur att folken kunnat uppröras av fjärrliggande händelser, som inte angått deras omedelbara intressen. "Jag vill ha rätt att yttra mig om alla angelägenheter i hela världen", säger doktor Stockman i "En folkfiende". Det är en demokratisk programförklaring, som vår tids tidningar, med möjlighet att följa dagshändelserna även i avlägsna länder, inte får svika.

Den synpunkten är enligt min mening helt avgörande, den är tillräcklig för att ta ställning till den nu förda diskussionen.

Men för det andra: det är omöjligt att bedöma på förhand i vad mån opinioner och kritiska uttalanden av här berörd art blir av reell betydelse för den framtida utvecklingen. En till synes maktlös opinion kan ge uppmuntran och hjälp åt personer eller grupper, som blir omänskligt behandlade, den kan också oroa dem, som utövar förtryck, och småningom påverka deras politik. Varken det ena eller det andra resultatet är säkerställt, långt därifrån, men det är nog att det är möjligt. Hur skulle Europa vara beskaffat, om inte de fria folken under 1800-talet givit medkänsla och sympati åt de undertryckta nationerna? Vi vet inte vilka följer det kan ha att de fria folken i dag eggas till samma känslor, att vi talar om vad vi känner för de förslavade balterna i Ryssland eller de förslavade negrerna i Sydafrika — men vår ofrånkomliga ovisshet är intet skäl för tystnad.

För det tredje: Det går inte för sig att uttrycka förbittring eller förståelse efter några slags "affärsmässiga" överväganden, att dosera våra egna uttalanden med hänsyn till exportfirmornas möjligheter. Skulle kritiken av raspolitiken i Sydafrika stoppas på begäran av ett svenskt företag, som hoppas på en stor order, skulle vi upphöra att uttrycka vår tillgivenhet

Stockholms Bryggerier

Stockholms Bryggeriers rörelse undgick, lika litet som något annat företags inom bryggerinäringen, att menligt påverkas av 1960 års dåliga sommarväderlek. Det uppsving, som noterades 1958/59 och som faktiskt fortsatte under större delen av verksamhetsåret 1959/60, avbröts vid sommarens inträde och förbyttes i en tillbakagång. Då vädret i de östra delarna av Svealand och Götaland dessutom var sämre än i någon annan del av landet, drabbades Stockholms Bryggerier, som har sin huvudsakliga verksamhet just inom detta område, t.o.m. hårdare än de företag, som verkar t.ex. i Norrland eller på västkusten. Den året förut gjorda ter-

rängvinsten gick alltså åter förlorad och mera därtill.

Utsikterna för innevarande verksamhetsår betecknas åtminstone ur resultat synpunkt såsom något ljusare — ”en viss resultatförbättring förutses i företagen inom malt- och läskedrycksrörelsen”, heter det i förvaltningsberättelsen, ”men deras rörelse torde likväl komma att präglas av den omställningsprocess, som pågår inom branschen.” Hittills under det nya verksamhetsåret har visserligen omsättningen hos Stockholms Bryggerier inte visat några ansatser att stiga, men dels har priserna från december kunnat höjas med 1 öre per flaska och

för det unga Israel, därför att arabstaterna traskasserar handeln med detta land, skulle vi tystna inför vad som händer i USA:s sydstater, därför att importörer av bomull eller tobak tror sig vara betjänta av en sådan tystnad? Det skulle innebära ett vingleri, som blott behöver påpekas för att dess orimlighet skall bli uppenbar. Och vidare: vi kan inte alls veta om en dylik begränsning av kritikfriheten i det enskilda fallet gör den åsyftade effekten. Det finns i varje läge andra stater, andra folk, andra grupper som är glada över den utifrån kommande kritiken och blir förbittrade över tystnaden. Att söka uppträda enligt de vaga maningar, som riktas till oss från vissa håll och kretsar, vore att enligt bedömanden av situationen i varje särskilt fall, med hänsyn tagen till sannolika reaktioner av närliggande och fjärrliggande art, växla mellan tystnad och kritik inför regimer och åtgärder av en och samma art; vi skulle vara indignerade inför förtrycket i landet X men hålla tyst inför samma läge i landet Y, vi skulle ge våra moraliska känslor utlopp eller hålla dem tillbaka efter rapporter från några svenska företag. Det vore inte bara förnedrande, det vore meningslöst — ty det är omöjligt att nå den överblick av dagens läge och utsikterna för framtiden, som här förutsattes.

Slutligen: det talas ibland med ironi om kritikerna av utländska förhållanden, om det

”mod”, exempelvis, som de visar genom att angripa den sydafrikanska regimen. Vi kan väl vara överens om att vid vissa tillfällen större moraliskt mod behövs för att kritisera än för att vara tyst, mjälig och oförarglig, såsom då det gällde det nazistiska Tyskland under de värsta åren (varmed inte förnekas, att många då återhållsamma skribenter bestämdes av goda motiv). Vi kan också vara överens om att intet mod krävs för att fördöma den sydafrikanska politiken; ingen anser sig modig därför att han gör det, och att håfullt tala om hans ”mod” är att föroläpa i stället för att diskutera. Men jag kan inte komma från att de människor, som upprörs över det upprörande, som fördömer det gemena, är mera värda sympati än de, som under antydningar om realism och statsklohet är tysta inför ondska och undertryckning.

Jag slutar med några ord av den store finländaren Leo Mechelin, nedskrivna i november 1904 under försöken att anordna en protestaktion mot tsardömet finska politik: ”Under en långvarig bana, som omfattat även statsmanavärv och diplomatiska uppdrag, har jag så ofta mött denna återhållsamma kyla, denna beräknande passivitet, som inför genomsnittsmänniskor gäller som bevis för politisk klohet. Jag har därvid funnit, att dessa egenskaper nästan alltid varit ett yttre skal över politisk tarvighet”.

Herbert Tingsten.